

Посилання на статтю

Ляшенко Н.Є. Інтелектуальний продукт як результат інноваційної діяльності підприємства / Н.Є. Ляшенко// Управління проектами та розвиток виробництва: Зб.наук.пр. - Луганськ: вид-во СЛУ ім. В.Дала, 2008. - № 4 (28). - С. 106-111. - Режим доступу: <http://www.pmdp.org.ua/images/Journal/28/08ineidp.pdf>

УДК 005.336.4

Н.Є. Ляшенко

ИНТЕЛЕКТУАЛЬНЫЙ ПРОДУКТ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ИННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Розглянуто природу та особливості процесу формування, отримання і визнання в обліку інтелектуального продукту в процесі інноваційної діяльності підприємства. Дж. 7.

Ключові слова: інтелектуальний продукт, ноу-хау, об'єкти інтелектуального капіталу, інноваційна діяльність, інновація, дослідження, розробка, облік інноваційних процесів.

Н.Е. Ляшенко

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЙ ПРОДУКТ КАК РЕЗУЛЬТАТ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Рассмотрена природа и особенности процесса формирования, получения и признания в учете интеллектуального продукта в процессе инновационной деятельности предприятия. Ист. 7.

N.E. I Lyashenko

INTELLECTUAL PRODUCT AS A RESULT OF INNOVATIVE ACTIVITY OF THE ENTERPRISE

Nature and features of process of forming, receipt and calculation the intellectual product during innovative activity of the enterprise is considered.

Постановка проблеми. На сучасному етапі економічного розвитку суспільства спостерігаються суттєві зміни, пов'язані з використанням інтелектуального капіталу в практиці підприємств. Об'єкти інтелектуального капіталу формуються за результатами наукових досліджень та визначаються можливістю втілення результатів інноваційної діяльності у виробництво конкурентоспроможної продукції та послуг.

Відомо, що у ринково розвинених країнах від 80 до 95% приросту валового внутрішнього продукту формується за рахунок ефективного використання у виробництві, торгівлі, банківській справі і в будь-якій іншій сфері діяльності найсучасніших технологій, патентів, ноу-хау. На жаль, Україна поки що значно відстає за масштабами використання результатів інтелектуальних досягнень у національній економіці порівняно з розвинутими країнами [1].

Використання об'єктів інтелектуального капіталу не пов'язане ані з обмеженістю природних ресурсів, ані з експлуатацією національних економік слаборозвинених країн, ані з використанням дешевої і некваліфікованої робочої сили. Такі об'єкти знаходяться у внутрішньому резерві підприємства. Виявлення і грамотне управління ними відкриє для національних підприємств великі

можливості у конкурентній боротьбі, нарощуванні обсягів виробництва та реалізації товарів і послуг і, врешті-решт, вихід на світові ринки.

Застосування інтелектуального капіталу тісно пов'язане з інноваційною діяльністю підприємства, яка спрямована на використання та комерціалізацію результатів наукових досліджень і розробок та обумовлює випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів та послуг.

Питання сутності та практичного використання об'єктів інтелектуального капіталу останнім часом знаходяться у центрі пильної уваги науковців у всьому світі. Вагомий внесок у розробку теоретичних і методичних аспектів у цьому напрямку внесли зарубіжні і вітчизняні вчені-економісти: Е.А. Божко, В.Н. Гавва, Л. Городянська, П.Друкер, Г.Задорожній, С.Ілляшенко, К. Кристенсен, Г. Нашкерська, Т. Стюарт, Г. Уманців [2], та інші. Але до цього часу по-справжньому не вирішене питання сутності, оцінки і обліку нематеріальних об'єктів у цілісному майновому комплексі господарюючих суб'єктів.

Метою статті є дослідити природу та особливості процесу формування, отримання і визнання в обліку інтелектуального продукту в процесі інноваційної діяльності підприємства.

Основна частина. Інноваційний продукт є стрижнем інновації. В широкому науковому розумінні поняття «інновації» трактується як творча діяльність, яка охоплює сукупність технічних, технологічних, виробничих, комерційних, інформаційних заходів, спрямованих на впровадження нововведення з метою досягнення економічного, соціального, науково-технічного ефекту та іншої вигоди.

Закон України «Про інноваційну діяльність» [3] дає більш практичне визначення, що стосується інновацій на підприємстві.

Інновація – новоутворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, які істотним чином поліпшують структуру і якість виробництва і (або) соціальної сфери.

Інноваційний продукт може мати як матеріальну так і нематеріальну форму. З огляду на те, що в сучасних умовах значну роль набуває міжнародна практика обліку інтелектуальної власності, нематеріальних активів та НДДКР, метою дослідження є визначення сутності інновацій інтелектуального характеру, а саме інтелектуального продукту як результату інноваційної діяльності підприємства в рамках його звичайної діяльності, його природа і особливості отримання і визнання в обліку.

Інноваційні процеси є частиною інвестиційної діяльності підприємства. Разом з тим деякі інноваційні проекти або програми можуть бути реалізовані в рамках поточної операційної діяльності без залучення інвестицій. Але реалізація зазначених об'єктів для звичайного підприємства не є самоціллю. Вона покликана підняти основну операційну діяльність підприємства на вищий рівень, поліпшити її ефективність.

Для того, щоб визначити сутність інтелектуального продукту, необхідно дослідити процес його отримання та визнання. Цей процес можна розділити на два етапи: дослідження та розробку. Слід зазначити, що витрати на впровадження інновації зростають на кожній стадії її життєвого циклу: витрати на дослідження в десятки разів більші витрат на стратегічний маркетинг, організаційно-технологічна підготовка виробництва коштує в 2-5 разів більше за дослідження, а матеріалізація результатів досліджень у виробництві вимагає ще більших витрат [4].

Згідно П(С)БО 8 [5] під дослідженнями маються на увазі заплановані підприємством дослідження, які проводяться їм уперше в цілях отримання і розуміння наукових і технічних знань.

Прикладами досліджень є:

- діяльність, спрямована на отримання нових знань;
- пошуки шляхів застосування результатів досліджень та інших знань;
- пошуки альтернативних продуктів або технологій;
- розробка і проектування нових або вдосконалення альтернативних продуктів і технологій.

Визначимо три моменти, на які слід звернути увагу керівництву підприємства, де проводяться дослідження:

– дослідження потрібно обов'язково планувати. Для цього на підприємстві необхідно видати наказ про створення групи, яка займатиметься дослідженнями. Відсутність даного наказу може поставити під сумнів витрати, понесені підприємством на дослідження;

– дослідження повинні проводитися вперше. Якщо підприємство вже проводило подібні дослідження, і вони із яких-небудь причин були перервані, то відповідно до стандартів такі витрати не можуть бути віднесені до витрат на дослідження. Необхідно зазначити, що дослідження - досить суб'єктивний процес, і ніхто не може передбачати його результат;

– метою досліджень є або отримання нових наукових і технічних знань, або вдосконалення вже отриманих.

Порівняємо як узгоджується визначення терміну «дослідження», наведеного в П(С)БО 8 з чинним законодавством. Згідно Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» «фундаментальні - научні дослідження - наукова, теоретична та (або) експериментальна діяльність, спрямована на отримання нових знань про закономірності розвитку природи, суспільства, людини, їх взаємозв'язку».

Загальним в цих визначеннях є те, що результатом досліджень є отримання нових знань. Це може бути інтелектуальний продукт.

Після того, як дослідження проведені і отриманий інтелектуальний продукт, починається етап розробки.

Розробка - це застосування підприємством результатів досліджень та інших знань для планування і проектування нових або значно вдосконалених матеріалів, приладів, продуктів, процесів, систем або послуг до початку їх серійного виробництва або використання [5].

Прикладами розробок є діяльність, пов'язана з:

- проектуванням, спорудою і випробуванням прототипів і моделей об'єктів виробництва;
- проектуванням інструментів, форм, штампів, обумовлених новою технологією;
- проектуванням будівництва і експлуатацією дослідницького підприємства, що не має економічних масштабів для комерційного виробництва;
- проектуванням, спорудою і випробуванням вибраних альтернатив для нових або вдосконалених матеріалів, приладів, продуктів, процесів, технологій, систем і послуг.

В міжнародних стандартах також наведені приклади діяльності, яка може бути безпосередньо пов'язана з дослідженнями і розробками, але при цьому не є ні дослідженнями, ні розробками:

- інженерний супровід на першому етапі організації промислового виробництва;

- контроль якості в процесі промислового виробництва, у тому числі тестування продукції;
- пошук і усунення несправностей, пов'язаних з поломками під час виробничого процесу;
- поточна робота з вдосконалення якості продукції, що випускається;
- пристосовування наявних потужностей до конкретних вимог або потреб замовника в рамках безперервної промислової діяльності;
- зміни дизайну продукції, що випускається;
- звичайне проектування інструментів, пристосувань, шаблонів і матриць;
- діяльність, у тому числі проектні і конструкторські роботи, пов'язані з будівництвом, переміщенням, реконструкцією або запуском потужностей або устаткування, окрім тих потужностей або устаткування, які використовуються виключно для конкретного проекту під час досліджень і розробок.

Нематеріальний актив, згідно П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» [5], а отже й інтелектуальний продукт, визнається тільки в результаті розробки. А витрати на дослідження підлягають відображенню у складі витрат діяльності того звітного періоду, в якому вони були здійснені.

Від практиків нерідко доводиться чути нарікання на те, що визначення термінів «дослідження» і «розробка», наведених в п.4 П(С)БО 8, є недосконалими. Вони не формують чіткого розуміння того, які ж витрати на НДДКР повинні списуватися, а які капіталізуватися.

Дійсно, дуже часто керівники підприємств не в змозі забезпечити головного бухгалтера інформацією про те, що ж є предметом певних НДДКР: «отримання і розуміння нових наукових і технічних знань» або «проектування нових продуктів, процесів, систем»?

Міжнародна практика рекомендує трактувати відповідні витрати як витрати на дослідження, якщо суб'єкт господарювання не може відділити етап досліджень від етапу розробок.

Якщо керівництво компанії все ж таки розглядає можливість капіталізації понесених витрат на створення інтелектуального продукту, то необхідно розуміти, що далеко не всі витрати на роботи, які задовольняють визначенню розробок, підприємство може капіталізувати.

Вітчизняний стандарт висуває три умови, за яких результат розробок може бути визнаний як нематеріальний актив (п.7 П(С)БО 8):

- є намір, технічна можливість і ресурси для доведення нематеріального активу до стану, в якому він придатний для реалізації або використання;
- існує можливість отримання майбутніх економічних вигод від реалізації або використання нематеріального активу;
- достатньо інформації для достовірного визначення витрат, пов'язаних з розробкою нематеріального активу.

Дані умови не відрізняються чіткістю і тому допускають свободу тлумачень.

Принциповим є критерій «можливість отримання майбутніх економічних вигод» від використання нематеріальних активів. Навіть тоді, коли кінцевим результатом інноваційної діяльності є отримання економічної вигоди, в ході неї можуть бути здійснені витрати, які безпосередньо не вплинуть на кінцевий результат.

Співвідношення нематеріального активу з майбутніми вигодами часто носить тільки абстрактний характер: зрештою важко визначити зв'язок грошових надходжень з особливостями продукту, що генеруються завдяки особливому нематеріальному активу – інтелектуальному продукту.

Виникає питання, як і за допомогою яких показників можна визначити, що є інтелектуальний продукт, наскільки та або інша розробка є таким продуктом і як

відображати витрати, пов'язані зі створенням та реалізацією інновацій інтелектуального типу.

Наприклад, витрати на винахідництво і раціоналізацію господарських процесів, проведення дослідно-експериментальних і конструкторських робіт, виготовлення і дослідження моделей тощо. Всі ці роботи спрямовані на отримання результату, невідомого заздалегідь. Лише з деякою часткою ймовірності результатом робіт може стати створення винаходу, корисної моделі, промислового зразка, технології, формули, рецепту. Але нематеріальним активом той або інший об'єкт стає тільки в тому випадку, якщо право інтелектуальної власності на нього підтверджено патентом.

Виняток становить ноу-хау, яке не вимагає державної реєстрації або посвідчення яким-небудь дипломом, патентом, свідоцтвом та іншим документом. Для відділення ноу-хау від іншої інформації його суть слід викласти в окремому документі (декількох документах) і визнати таку інформацію комерційною таємницею. Документально оформлене ноу-хау стає інтелектуальним продуктом.

Приклади ноу-хау: технічні (незапатентовані винаходи або корисні моделі, технології, формули, рецепти), наукові ноу-хау (результати НДДКР), комерційні ноу-хау (методики роботи з клієнтами для ефективного збуту продукції, методики комерційних пропозицій) [6].

У складі калькуляційних статей для відображення робіт інноваційного характеру є: витрати на оплату праці, відрахування на соціальні заходи, матеріали, паливо та енергію, витрати на службові відрядження, спецстаткування для проведення робіт, витрати на роботи, які виконують сторонні організації, інші прямі витрати, накладні витрати.

Визнання в обліку багато в чому залежить від виду інтелектуальних продуктів. Я. Крупка [7] виокремлює два таких різновиди. Інтелектуальний продукт може виражатися в нематеріальній формі (нові технології, проекти і конструкторські рішення по нових видах продукції, програмні матеріали) або представлятися у формі інтелектуальної власності (права на об'єкти промислової власності, авторські і інші права).

На організацію обліку інноваційних процесів на підприємстві істотним чином впливає склад виконавців по виготовленню інтелектуального продукту. Чим вагомішим стає удосконалений людський ресурс (раціоналізатори), тим потужніше будуть формуватися інтелектуальні ресурси, а на цій основі більш міцним буде інтелектуальний потенціал підприємства, який і належить власнику використовувати за певних умов просування інноваційної продукції на ринок.

Найпростішими варіантами можуть бути новації, пов'язані з раціоналізацією, винахідництвом окремих працівників, бригади, ділянки на підприємстві в процесі основного виробництва. Витрати такого характеру в основному зводяться до оплати праці, преміальних витрат і пов'язаних з ними розрахунків.

Складнішою є структура інноваційних витрат, виникаючих в спеціально створених для здійснення наукових і експериментальних розробок підрозділах підприємства - лабораторіях, службах, експериментальних цехах. Такі підрозділи вважаються окремими об'єктами обліку витрат, центрами витрат.

Можливість одержання необхідного інформаційного забезпечення щодо здійснення інноваційної діяльності пов'язана з формуванням загальної схеми обліку отримання інтелектуального продукту:

1. Витрати підприємства на виготовлення інтелектуального продукту:
 - а) матеріальні витрати;
 - б) заробітна платня працівників;
 - в) відрахування на соціальні заходи;
 - г) послуги зі сторони;

- д) загально виробничі витрати.
2. Відображення інтелектуального продукту у складі капітальних інвестицій.
3. Введення в дію інтелектуального продукту.
4. Безвідплатне отримання інтелектуального продукту у складі необоротних активів.
5. Нарахування амортизації отриманих безвідплатно необоротних активів.
6. Визнання доходу одночасно з нарахуванням амортизації.
7. Придбання нового зразка продукції, технології з відображенням їх у складі витрат майбутніх періодів:
 - а) на вартість інтелектуального продукту;
 - б) на суму ПДВ;
8. Віднесення в наступних звітних періодах витрат на підготовку і освоєння нових видів продукції до поточних витрат операційної діяльності [7].

З огляду на все вищезазначене, можна сформулювати визначення інтелектуального продукту. Це впровадження знань людей, результат трансформації ідей, досліджень, розробок, що має нематеріальний характер та застосовується на практиці з метою досягнення економічного, соціального, науково-технічного ефекту та іншої вигоди.

Отже, формування нової економічної інфраструктури ґрунтується на виділенні якісно нового виду товарів - результатів інтелектуальної діяльності. Причому транснаціональне виробництво таких товарів не пов'язане ані з обмеженістю природних ресурсів, ані з експлуатацією національних економік слаборозвинених країн, ані з використанням дешевої і некваліфікованої робочої сили. Двигунами такого нового типу інтернаціоналізації є зростання поширеності інформаційних і телекомунікаційних технологій та лібералізація світових ринків праці і капіталу.

Все це можливо в рамках інноваційної діяльності підприємства, предметом якої виступає, перш за все, створення, освоєння і розповсюдження різноманітних інтелектуальних продуктів.

Висновки. В цілому здійснення інноваційних процесів на підприємстві – це досить складна ділянка діяльності, що проявляється в існуванні багатьох варіантів оцінки й обліку інноваційних програм і продуктів, кожний з яких має особливі правила, сферу використання, способи розкриття інформації. Важливою складовою в інноваційному процесі є формування кадрів, спрямованих на технічну творчість.

Інтелектуальний продукт – лише один із об'єктів інтелектуального капіталу. Відповіді на питання про його сутність, формування, отримання та визнання в процесі інноваційної діяльності будуть корисними для менеджерів, бухгалтерів, аналітиків.

Подальше вирішення проблем вимірювання, оцінки та обліку об'єктів інтелектуального капіталу для української економіки залишається актуальним. Врешті решт управління інтелектуальним капіталом залежить від знаходження точних способів його моніторингу і співвідношення з фінансовими показниками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тульчинська С.О. Науково-технологічна сфера України: проблеми формування і перспективи розвитку // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – №9(63). – С.181-187.
2. Уманців Г. Проблеми ідентифікації, оцінки та обліку інтелектуального капіталу підприємства // Інтелектуальна власність. – 2007. – №3. – С. 29-33.
3. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. №40-IV зі змінами та доповненнями.
4. Космидайло І.В. Інноваційна діяльність підприємств: зарубіжна практика // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – №9(63). – С.174-180.

5. Нематеріальні активи: Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 18.10.99р. №242 із змінами та доповненнями // Баланс. – 2009. – №2-3(831-832). – С.42-46.
6. Кушина Е. Расходы на исследования и разработки // Сборник систематизированного законодательства. – 2008. – №3. – С.47-51.
7. Крупка Я. Варианты учета инновационных процессов на предприятии // Бухгалтерский учет и аудит. – 2006. – №5. – С.11-18.

Стаття надійшла до редакції 29.11.2008 р.